

Barbara Madéja

"Historia i kultura starożytnej Syrii",
Horst Klenger, z niem. tłum. F.
Przebinda, Warszawa 1971 :
[recenzja]

Collectanea Theologica 42/3, 221-222

1972

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Trzecią część książki stanowi krytyczna refleksja dotycząca całokształtu twórczości i postulatów Teilharda. Znajdujemy w niej omówienie teilhardowskich dowodów na istnienie Boga i duszy, analizę stosunku materii do ducha, natury do nadnatury, a także naświetlenie problemu panteizmu (nieśluszenie przypisywanego Teilhardowi) i personalizmu. Z kolei autor przechodzi do refleksji teologicznych na temat dyskusyjnych punktów w twórczości Teilharda. Po wyjaśnieniu nieporozumień i szeregu niesłusznych krytyk, w rzeczowy sposób analizuje istniejący brak precyzji u Teilharda przy omawianiu takich prawd wiary, jak stworzenie i grzech pierworodny. Jednocześnie jednak mówi wznuszająco o jego autentycznej wierze w Chrystusa i zasadniczej roli chrystocentryzmu jako głównej zasady metodologicznej. Należy tylko żałować, że zabrakło w tym dziele miejsca na obszerniejsze omówienie złożonej roli Eucharystii u Teilharda, jak to np. dobrze rozwinął w swym dziele P. Smulders (*La vision de Teilhard de Chardin*, Paris 1964, 247—268). Ale może to jest jedyny brak tej pięknej książki.

De Solages odznacza się dużą lojalnością w pokazywaniu autentycznej myśli Teilharda, a poza tym konsekwentnie realizuje zasadę, że dobrze jest ilustrować myśl omawianego autora jego własnymi słowami. Z tego względu zamieszczone w książce obfite odnośniki i cytaty z dzieł Teilharda, zarówno wydanych jak i rękopisów oraz obfitej korespondencji posiadają szczególną wartość.

W sumie należy powiedzieć, że dbałość o wydobycie właściwej myśli Teilharda, łatwość stylu, prostota ujęcia, a także spojrzenie na tego kontrowersyjnego twórcę z pozycji autentycznie katolickiej — wyróżniają tę książkę spośród wielu innych opracowań.

Ks. Stanisław Głowa SJ, Warszawa

Horst KLENGEL, *Historia i kultura starożytnej Syrii*, tłum. z niemieckiego F. Przebinda, Warszawa 1971, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 170 + XXV.

Autor omawianej książki jest historykiem niemieckim, specjalistą starożytnego Wschodu. Na temat historii starożytnej Syrii napisał już kilkanaście rozpraw naukowych. Prezentowana praca jest popularnym, żywo i sugestywnie napisanym wykładem historii starożytnej Syrii, tj. obszarów między Azją Mniejszą, Mezopotamią i Palestyną. Materiał w niej zawarty obejmuje chronologicznie okres od czasów prehistorycznych (ok. 7 tys. lat przed Chr.) do końca czasów staroorientalnych (tj. do końca 332 r. przed Chr.).

Utrzymujące się w historii i archeologii przeświadczenie o niewielkiej roli Syrii w starożytnym świecie nie zachęcało naukowców do systematycznych prac badawczych. Jak pochope były to stwierdzenia przekonują nas wyniki prac wykopaliskowych prowadzonych w bieżącym stuleciu na terytorium Syrii. Ostatnie doniesienia o dziejach Mezopotamii i Syrii wskazują, iż między dzisiejszym Damaszkiem a Szirazem kwitło co najmniej sześć wielkich centrów kulturowych, z których każde promieniowało na rozległe obszary, wywierając wpływ na świat starożytny. Kultury te, ściśnięte na tak wąskim obszarze, wzajemnie się zazębiając i zapładniając, ale równocześnie od siebie niezależne, wypełniły burzliwą treścią tysiąclecia okrutnych i często wzniosłych dziejów ludzkości.

Archeologiczny materiał, służący do poznania prehistorii Syrii jest, wobec braku pisanych świadectw, fundamentem posiadanych współcześnie o niej wiadomości. „Ceramicum” syryjskie obejmuje około 4,5 tys. lat, dlatego w charakterystycznych właściwościach wyrobów glinianych mamy podstawę do wyodrębniania obszarów tych samych lub podobnych kultur, ustalania analogii,

względnie oddzielania jej chronologicznych czasokresów. Wykopaliska w Ugar-ryt, przeprowadzone przez K. Schaeffera (od 1929 r.) i R. Braidwoda w dolinie rzeki Amk ukazują nam elementy kultury Syrii sprzed jej „okresu ceramicznego”, pozwalając na lepsze niż dotąd zrozumienie jej późniejszych ogromnych przeobrażeń (np. w strukturze ludności) oraz na określenie wpływu Mezopotamii.

Największe przeobrażenia kulturowe Syrii nie były konsekwencją naporu ludów morskich, przegrupowań etnicznych czy wahań w potęgę państw ościennych, lecz spowodowały je — zdaniem Klengela — rozwój gospodarczy, powstanie żeglugi (faktorie handlowe), uprawa ziemi itd., dokonujące się w okresie żelaza. Powstałe w tym okresie wartości zawędrowały do Grecji, za pośrednictwem której stały się częścią kultury zachodnioeuropejskiej.

Rozdziały książki Klengela, dotyczące kultury Syrii w początku pierwszego tysiąclecia przed Chr. może czytelnik porównywać z materiałem zawartym w wydanych u nas pracach: W. F. Albrighta, *Archeologia Palestyny*; H. Frankego, *Mowa przeszłości*; O. R. Gurneya, *Hetyci*, lub obcojęzycznej D. Harden a, *The Phoenicians* (London 1962).

Materiał zawarty w omawianej książce na temat okresu Syrii pozwala na porzucenie fantazjowania, którym zastępowano dotychczas luki w wiedzy historycznej.

Pierwsze inskrypcje dotyczące Syrii pochodzą z Egiptu, którego pozycja na przełomie II tysiąclecia przed Chr. była mocno zakorzeniona, mimo nieprzerwanego sumeryjskiego wpływu kulturowego i politycznego. Dopiero od niedawna posiadamy przybliżone chronologie królów, ksiąg syryjskich, dokonują się w tym względzie ciągłe uzupełnienia i zmiany. Prawie każde nowe prace wnoszą poprawki w systematyzacjach i genealogiach. Dla polskich czytelników rozdziały dotyczące władców Syrii do czasów jej klęski zadanej przez Hetytów pod wodzą Hattusilisa z Anatoli (ok. 1650 r. przed Chr.) są pierwszymi w naszym piśmiennictwie.

Książkę zamyka zestawienie kolejnych zdobywców Syrii oraz uzupełniają: bibliografia, skorowidz ważniejszych dat, indeks, mapa wschodniej Azji (stanowczo za ogólna i za mało ilustratywna) oraz wklejki zdjęć znalezisk archeologicznych z terenu Syrii.

Mimo wielu zastrzeżeń, jakie można mieć wobec treści zawartej w omawianej książce Klengela (np. niedokładne informacje, różnice w chronologii, choć autor podaje tylko daty przybliżone), *Historia i kultura starożytnej Syrii* z pewnością wypełni lukę w wiedzy o jej dorobku kulturowym, formowanym w niezwykłych historycznie warunkach i przekazanym naszej kulturze Zachodu.

Barbara Madéja, Warszawa

Hans—Wilhelm HAUSSIG, *Historia kultury bizantyjskiej*, tłum. z niemieckiego T. Zabłudowski, Warszawa 1970, Państwowy Instytut Wydawniczy, s. 492 + II.

W obrazie historii, jaki urobiliśmy i jaki posiadamy, historia kultury bizantyjskiej zajmuje dotychczas niewiele miejsca. Obraz ten nie wyraża ogromnego znaczenia, jakie miała ona dla kultury Zachodu, wpływu, jaki wywierała na kształtowanie się jej rozwoju. Uprzedzenia zawarte w średniowiecznych kronikach ukształtowały w naszej świadomości historycznej obraz późnego antyku i wczesnego średniowiecza w jego zasadniczym zarysie. Dla średniowiecznych kronik powszechnych prawowitą kontynuacją Imperium Romanum było cesarstwo zachodnie, podczas gdy heretyckie wschodniorzymskie cesarstwo bizantyjskie było świadomie w rozważaniach historycznych pomijane.

Temu stanowi rzeczy wychodzi naprzeciwko omawiana książka zachodnio-